

Mõni sõna linnapea Luigest Ain Kaalep

Karl Luik sündis 1883. aastal Koikkülas, praegusel Valgamaal; suri Tobolskis, Siberis 1948. aastal. Õppis Treffneri Gümnaasiumis aastatel 1899—1906. Seejärel astus Tartu Ülikooli, 1906—1912 õppis matemaatikat ja sai ka matemaatikakandidaadi kraadi. Töötas matemaatikaõpetajana, alguses Valgas. Pärast 1917. a. revolutsiooni tõusis Võrumaa koolinõunikuks. 1920. a. oli ta Tartu koolinõunik. Ja sama aasta septembris sai linnapeaks.

Ta kuulus (eriti Lõuna-Eestis väga suure toetajaskonnaga) Eesti Rahvaerakonda, mille eesotsas oli Jaan Tõnisson. Selle erakonna vaimseks keskuseks oli Tartu. Kui me räägime nn. Tartu vaimust, peame ilmingimata rääkima ka Jaan Tõnissonist ja Rahvaerakonnast. On ju nii, et kodanliku demokraatia varjuküljed (korruptsioon, onupojapoliitika, nn. poliitiline lehmakauplemine) tunduvad olevat vältimatud, aga ometi on võimalik nende vastu võidelda, sest kõik on ju lõppude lõpuks avalik. Sel taustal tuleks märkida, et Rahvaerakond oli kahtlemata kõige ausam erakond. Oluline oli ka Jaan Tõnissoni isiksus.

Kaks suurt poliitikut vana Eesti Vabariigi ajaloost on meile meelde jäänud – Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson. Esimene neist rajas 1930. aastate keskel, võiks öelda, pehme diktatuuri. Parteid olid igatahes keelatud. Inimesena oli Päts aga, nagu kõik räägivad, väga heasüdamlik, kiiresti seltsiv. Jaan Tõnisson oli Eesti demokraatia juht, kes suundus oma elu jooksul järjest rohkem vasakule, rõhutades kogu aeg oma erakonna sotsiaalset missiooni; lõpuks ühines Rahvaerakond mõõdukalt sotsialistliku Tööerakonnaga, võttes uueks nimeks Rahvuslik Keskerakond. Päts oli konservatiivne demokraat, ja on isegi küsitav, kuivõrd demokraat. Tõnissoni võiks iseloomustada kui liberaalset demokraati. Tõnisson inimesena oli aga omamoodi diktaator, ta ei sallinud vasturääkimist. Postimehe toimetuses (ta oli ju peatoimetaja) olevat olnud see ainuke mees, keda Tõnisson kuulas, temast vanem, auväärne ja väga elutark Anton Jürgenstein. Teistele kärkis ta tihtigi peale, nagu kõneldakse. Niisugune olevat olnud see Eesti demokraatia auväärne eestvõitleja. Muide oli tema oma otsusekindlusega just see mees, tänu kellele umbes aastast 1900 sai võimalikuks rääkida Tartu poodides ja restoranides eesti keelt. Seni oli olnud nii, et kuigi niihästi ostja kui müüja oli eestlane, ei teenindanudki müüja ostjat, kui too "solvas" müüjat eesti keelt rääkides. J. Tõnisson, uhke härrasmees, nagu ta oli, hakkas demonstriivselt eesti keelt rääkima ja peagi oli see üldine.

J. Tõnissoni kaader oli teda väärt. Tema lähemaid kaastöölisi oli Peeter Põld, kes oli – praegu eksituse tõttu Miina Härma nimega nimetatud -esimese eestikeelse keskkooli looja ja esimene direktor, hiljem ka esimese eestikeelse Tartu Ülikooli organiseerija. Erakordselt aus inimene, pedagoogikaprofessor, sügavalt usklik inimene, kes selles vaimus kasvas üles ka oma perekonna.

Sellesse kaadrisse kuulus ka Karl Luik. Tartu linn oli 1920. aastal, kui Karl Luik teda juhtima asus, tüüpiline tsaariaja räpane provintsilinn. Linnapeal seisis ees suur võitlus, et lahti saada tsaariaja pärandist.

Karl Luik hoolitses eriti koolide eest; tema ajal oli planeeritud Tammelinn; tema lähemaid kaastöölisi oli arhitekt Arnold Mattheus; ehitati Vabadussild, mis sõja ajal õhku lasti; ehitati ujula, mis nüüd on ära lagunenu; terve rida uusi koolimaju, vanadekodusid, vaeslaste varjupaiku, linnapank, linnaapteek, veevärk, tema ajal uuendati Ulila elektriijaam. Vana vabariigi aegse Tartu linna ilme on tema juhtimisel kujundatud. Kaasa arvatud kõnniteed, Emajõe kallaste haljastus. Tsaariajal olid Emajõe kaldad ju lagedad.

Linnapeana oli Karl Luik juhtiv tegelane Vanemuise Seltsis, Noorte Kotkaste Tartu Malevas, Kaitseliidus; ta oli Jahi-ja Kalapüügiseltsi esimees (olles ka ise jahimees ja kalamees), kõrgema kunstikooli Pallas kuratooriumi esimees, Tartu Lennuühingu, Tartu Vabatahtliku Õhukaitsekooli Ühingu esimees, Tartu Kõrgema Muusikakooli kuratooriumi esimees jne. Vabariigi ajal sai ta kõikmõeldavad aumärgid ja temast peeti väga lugu.

Nüüd väike isiklik kõrvalepõige.

Soome sõjaväe eesti rügemendis (1943— 1944) tutvusin umbes omavanuse noormehega, kelle nimi oli Karl Luik; me saime kohe sõpradeks. Karl Luik juunior, linnapea poeg, elab praegu Rootsisis.

Kui ma olin Eestis tagasi ja kui mind 1945. a. veebruaris arreteeriti, siis sattusin ma Pagari tänava keldris peagi kokku äsja Tartust toodud vanahärraga, kes ütles, et ta nimi on Karl Luik. Ma küsisin: "Kas te olete olnud Tartu linnapea?" Ta ütles: "Jah, aga ärge sellest teistele rääkige. Mis sellest ikka rääkida!" Ta ei tahtnud seda ju salajas pidada, kuid ta oli oma iseloomult erakordselt tagasihoidlik; ta ei tahtnud kuidagi silma paista. Arvatavasti sellepärast, et olin tema pojaga Soomes koos olnud, hakkas ta mind eriti hoidma. Sellessamas vanglas sain 19-aastaseks. Parajasti oli mul pakikeeld, s. t ülekuulajad ütlesid, et niikaua, kuni ma "rääkima" ei hakka, nad mu ema käest pakki vastu ei võta. Nälgigu! Minu sünnipäev oli kambrikaaslastel (kambris oli umbes 15 meest) teada ja nad panid minu nägemata mulle kokku priske paki, nagu ma oleksin selle kodunt saanud. Hommikul äratas K. Luik mind üles, soovis kambrikaaslaste nimel õnne ja andis paki üle. Seal sees olid ka suitsud. K. Luigele toodi neid kodunt, kuigi ta ise ei suitsetanud, aga nagu ma pärast kuulsin, neid toodigi selleks, et ta neid sõpradele jagaks... Mul õnnestus vanglast lahti saada ja Tartusse tagasi tulla. Tutvusin äkki noore daamiga, kes mulle esimesest hetkest väga meeldis. Selgus, et ta oli abielus (ta mees oli vanglas), neiuna olnud aga Luik, just nimelt Karl Luige tütar. Seesama, kes temale pakke tõi ja sellesse suitse pani! Ta oli ise sakslaste ajal vangis istunud ja talle oli selge, mida vangile tuleb tuua. Mina olin viimane, kes oli tema isa näinud ja ma võisin talle sellest rääkida...

Karl Luik ei olnud ju midagi nõukogude-vastast teinud, ta oli ainult Tartu linnapea olnud. Teda ei saadetudki vangilaagrisse, ta saadeti "ainult" viieks aastaks Eestist välja, Siberisse. Mitte vangina. Ta töötas Tobolskis matemaatikaõpetajana, kuni sealse halva kliima tõttu lõi välja noorpõlve kopsuhaigus ja ta suri tiisikusse 5. märtsil 1948. Mu naine ütles, et talle pakkus omasugust rahuldust, et täpselt 5 aastat hiljem suri Stalin.

Karl Luik oli väga tähelepanelik, väga rahulik ja väga sõbralik inimene. Tema abikaasa, minu ämm elas meie juures ja tema juures kuulsin nii mõndagi tema kadunud mehest.

Näiteks üks iseloomulik episood. Pärast tema töötunde oli üks maanaine mingis asjas tulnud K. Luige juurde koju. Nad elasid Tiigi tänaval, kohas, kus praegu on perekonnaseisuamet (maja põles sõja ajal maha, hiljem taastati). Niisiis tuli see maanaine; läks kõigepealt kööki ja andis perenaisele korvitäie mune, et linnapea teda kodus vastu võtaks. Seepeale K. Luik vihastas nii, et saatis selle maanaise silmapilk koos munakorviga välja. Kui maanaine oleks tulnud ilma munakorvita, oleks ta ilmselt peale töötundegi vastu võetud. Peame siinjuures silmas pidama, et tsaariajal oli väike meelega, altkäemaks, iseendastmõistetav. Aga 1930. aastateks oli see komme vähemalt Tartu linnas tänu Luigele ja tema kaadrile täielikult välja puhastatud. Ei mingit meelega! See oli keelatud.

Ja teine näide. Neil oli kodus teenija. Peres oli 2 tüdruku, poeg, proua ise töötas õpetajana. Teenija viis kraed pesukotta pesta, puhastada, tärgeldada. Parajasti pandi aga pesutöökoja uks kinni. Teenija ütles: "Aga mul on linnapea kraed, ehk võtate vastu." Selle peale öeldi: "Olgu või kuradipea kraed, ei võta, tööaeg on läbi!" Teenija tuli koju ja rääkis juhtunust. Luik naeris tükki aega. Oli demokraatlik riik, võis linnapead "kuradipeaga" võrrelda küll, sellest polnud midagi.

K. Luige teened Tartu ees on olnud ilmatu suured. Oleks endastmõistetav, et näiteks mõni suurem tänav kannaks tema nime. Ja võiks olla ju ka üks K. Luige nimeline sild... Monumendist mõtlemine ei tohiks ka olla keelatud.

1930. aastateni oli Eesti Vabariigis suhteliselt harmooniline olukord. Tartu linna valitsesid J. Tõnissoni sõbrad, Rahvaerakond. Aga siis äkki tuli nn vapside hullus – aastail 1932, 1933, 1934. Vapside toetajad olid enamasti linnaelanikud, põhiliselt linna väikekodanlus, aga ka vaesemad elanikud, kes 1920. aastatel võisid kommuniste toetada. Oli majanduskriis, süüdistati valitsust. Keegi ei mõelnud, et kriis algas Ameerika Ühendriikidest ja levis üle Euroopa, jõudes siis paratamatult ka siia. Hakati karjuma: valitsus süüdi, Toompeal pole muud kui üks kiskumine ja poliitiline lehmakauplemine! Ja siis tulid vapsid oma joruga: meie oleme need õiged, kes nüüd peavad riiki juhtima! Igaühele lubasid, et kui nemad võimule saavad, siis saab nii ja nii. Majaomanikule – siis saate üüri tõsta, üürnikele – siis laseme üürid madalamaks jne. Selles närvilise kriisi olukorras saavutasid vapsid linnaelanike hulgas väga suure poolehoidu. Maal mitte, maal valitsesid pigem Pätsi erakonna põllumehed. Kui oleks tehtud rahvahääletus, poleks vapsid tõenäoliselt võimule saanud. Kõige rohkem vihkasid vapsid aga demokraate, J. Tõnissoni parteid.

Kord öösel oli Tiigi tänaval Luige korteri akende all vapside puhkpilliorkester ja mängis matuselaulu "Jumal, sull' ligemal". Sure ära, rahvaerakondlane! K. Luik ainult naeris, aga proua oli paanikas. Vapsid olid nagu fasistid, ikkagi agressiivne element. Äkki löövad aknad puruks! Niikaugele asi ei läinud. Meie vapsid ikka päris fasistid ei olnud, nad olid mingid poolfasistid. Mängisid matuselaulu ära ja läksid minema.

Päts võttis 1934. a. märtsis võimu oma kätte. Varsti kõrvaldas ta demokraatlikult valitud omavalitsuste juhid ja määras ise teised asemele. Mõni üksik jäi alles (näit. sotsialist Maramaa Viljandis). K. Luik kui rahvaerakondlane võeti muidugi maha, ta jäi aga edasi

haridusosakonna juhatajaks ja linnapea abiks. Linnapeaks määrati kindral Aleksander Tõnisson. Tema oli väga värvikas kuju, kellega seoses räägitakse nalju tänase päevani. Tagasihoidlik K. Luik, kes tegi Tartu linna selleks, mis ta vabariigi ajal oli, on tema kõrval päris unustatud. Kindral Tõnisson ei jõudnud linnapeana midagi erilist teha, rohkem oli ta jutu-kui tegedemees, kuigi sõjaväelasest oleks pidanud arvama, et ta just tegutseb. Kõik olulised teod olid juba K. Luige poolt ära tehtud...

1938. a. olid Riigikogu valimised. Tartu linnas valiti Riigikogusse kõik opositsiooni kandidaadid. Ühes valimisringkonnas kandideerisid Jaan Tõnisson ja Aleksander Tõnisson. Esimene sai umbes 6000 häält ja teine umbes 1500 häält. Päts paigutas üllatuslikult ebapopulaarseks muutunud Aleksander Tõnissoni seepeale Tallinnasse ümber. Viimane Tartu linnapea vana vabariigi ajal oli arst doktor Robert Sinka, soliidne ja vaikne härra. Aga K. Luik oli Vene okupatsiooni alguseni abilinnapea.

Lõpetuseks. K. Luik arreteeriti tõenäoliselt selle daami osutusel, kes oli sõjajärgseil aastail Tartu haridusosakonna juhataja. Sakslaste-aegset poliitilist tegutsemist K. Luigel küll polnud: ta oli elanud oma Tartu linna lähedal olevas talus, olnud maamees. Nõukogude kohus ei leidnudki tal õieti süüd. Aga kes juba vangis oli, ega see tol ajal enam naljalt lahti saanud...

Kirjanik Ain Kaalepi meenutused fotonäituse "Dorpat. Jurjev. Tartu." avamisel Tartus, Eesti Kirjandusmuuseumis 22. mail 2001.

Magnetofonilindilt mahakirjutatud teksti on Ain Kaalep redigeerinud 10.10.2001. Toim.